

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОТИВУ МАНДРІВ У НОВЕЛІСТИЦІ ЛЮДМИЛИ ТАРАН

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE MOTIF OF JOURNEYS IN LYUDMYLA TARAN'S NOVELS

Дашко Н.С.,

orcid.org/0000-0002-5415-4983

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну

Університету митної справи та фінансів

У статті на матеріалі новел збірок «Любовні мандрівки» (2007), «Артеміда з ланню» (2010), «Прозорі жінки» (2015), «Айвенко, або Чоловіки – це...» (2021) Людмили Таран проаналізовано особливості художньої реалізації мотиву мандрів у малій прозі письменниці. Увага зосереджена на різних аспектах окресленого мотиву: мандри реальні й уявні. Заявлена тема є актуальною, оскільки розгляд новелістичного доробку Людмили Таран з метою виявлення художніх особливостей реалізації мотиву мандрів у ньому не був предметом наукових зацікавлень літературознавців, що зумовлює актуальність цієї розвідки. Крім того, велике значення має й гендерний ракурс інтерпретації мотиву мандрів. При дослідженні було використано описовий, порівняльний методи, пообразний та контекстуальний аналіз, елементи психоаналітичної та семіотичної методологій.

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що мотив мандрів у новелах Людмили Таран розгортається багатопланово: мандри постають як своєрідна метафора й осмислюються в різних аспектах (пошуку, втечі, способу життя, повернення). Мандри розгортаються в аспектах пошуку любовних пригод (новела «Троє та один»), пошуку себе, пошуку втрачених мрій (новела «Любовна мандрівка до Парижа»). У новелі «Цанга шасі» мандри – це втеча з замкненого кола життя. У нотатках про мандри Європою «Подорож – це дорога додому» мандрівка-втеча слугує засобом вираження глибини почуттів героїні, загалом способом її існування.

Особливої актуалізації набуває хронотоп дороги, який не лише маркує реальний простір, розширює його, а й відображає психологічний простір героїв і їхні духовні пошуки. Авторка акцентує на внутрішніх станах героїнь: тривогах, страхах, переживаннях і стражданнях. Домінуючу роль при цьому виконують психологічні деталі (очі, серце). Поглибленню психологізму сприяє використання прийому сну, завдяки чому письменниця розкриває приховані тенденції підсвідомого життя героїв. Така своєрідна інтерпретація мандрів дозволяє Людмилі Таран заглибитися у внутрішній світ своїх героїнь, а сам мотив наповнити філософським змістом.

Ключові слова: жіноча проза, мотив, новела, психологізм, художня деталь.

The article based on the material of the short stories of the collections "Love Journeys" (2007), "Artemis with the Doe" (2010), "Transparent Women" (2015), "Ivenko, or Men are..." (2021) by Lyudmila Taran analyzed the features of the artistic implementation of the motif of travels in the writer's short prose. Attention is focused on various aspects of the outlined motif: real and imaginary journeys. The declared topic is relevant, since the examination of Lyudmila Taran's novelistic work with the aim of identifying the artistic features of the realization of the motif of wandering in it was not the subject of scientific interests of literary critics, which determines the relevance of this investigation. In addition, the gender perspective of the interpretation of the motive of traveling is of great importance. The research used descriptive, comparative methods, figurative and contextual analysis, elements of psychoanalytic and semiotic methodologies.

As a result of the analysis, it was established that the motif of journeys in Ludmila Taran's short stories unfolds in many ways: journeys appear as a kind of metaphor and are interpreted in different aspects (search, escape, lifestyle, return). Travels unfold not only in the semantic aspects of search – the search for love adventures (the novella "Three and One"), but also the search for oneself, the search for lost dreams (the novella "Love Journey to Paris"). In the short story "Tsanga Shasi", traveling is an escape from the closed circle of life. In the notes about traveling through Europe, "The Journey is the Road Home," the escapist journey serves as a means of expressing the depth of the heroine's feelings, in general, her way of existence.

The chronotope of the road, which not only marks the space and expands it, but also deepens the manifestation of the psychological space of the heroes and their spiritual quests, acquires a special relevance. The author focuses on the inner states of the heroines: anxieties, fears, experiences and sufferings. Psychological details (eyes, heart) play a dominant role. The deepening of psychologism is facilitated by the use of sleep techniques, thanks to which the writer reveals the hidden tendencies of the subconscious life of the characters. Such a peculiar interpretation of the motif of traveling allows Lyudmila Taran not only to delve into the inner world of her heroines, but also to philosophically rethink the essence of the phenomenon of travel.

Key words: women's prose, motive, novel, psychologism, artistic detail.

Постановка проблеми. Мотив мандрів – один із найдавніших і найпоширеніших у літературі. На думку дослідників, він притаманний усьому

українському постмодерну як «перманентний пошук мети» [2, с. 165] і виявляється переважно у творах, написаних чоловіками [9, с. 92].

Однак, зауважимо, що мотив мандрів успішно реалізується й у жіночій прозі. Наприклад, він є наскрізним у новелах Людмили Таран, зокрема її збірці «Любовні мандрівки» (сама поетика назви якої налаштовує читача на пригоди), твори якої переважно й обрано за об'єкт дослідження. Мотив мандрів тут набуває особливого звучання: мандри насамперед «віддзеркалюють еротичні та екзистенційні пошуки» [6, с. 239], як, власне, і в новелах інших збірок письменниці (наприклад, «Love story», «Колекція коханців», «Втечі й повернення» («Прозорі жінки»)) [7] та ін.). Мандри виступають як своєрідна метафора, що дозволяє авторці художньо ототожнити реальні та уявні мандрівки, по-філософськи переосмислити суть явища подорожі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна література подорожей становить значний пласт і досить розмаїта в жанровому спектрі: нотатки, щоденники, репортажі, путівники, есе, новели, романи, ліричні твори. Закономірно, що вона постає в центрі наукових зацікавлень дослідників і вивчається ними в різних аспектах. Зокрема Ольга Гончар, виділяючи різні жанри в постмодерній літературі мандрів, відзначає, що всі вони «об'єднують у собі мистецтво інтелектуальної подорожі зі здатністю проникати в життя й культуру чужої країни, поступово виявляючи її, здавалося б, неочевидні, але міцні зв'язки з усім світом» [1, с. 64]. Ірина Кропивко на прикладі творів українських і польських письменників-постмодерністів аналізує специфіку персонажа-мандрівника й світу, що ним осягається, а також жанрові моделі текстів-подорожей. Дослідниця зауважує, що «специфіка постмодерністського тексту про мандри полягає в тому, що навіть окремі його частини можуть належати до різних жанрів» [5, с. 102]. Ольга Шаф, вивчаючи творчість Сергія Жадана, інтерпретує мандри й бездомність у контексті гендерної поетики: «Саме в маскулінній творчості, найяскравішим представником якої є Сергій Жадан, ситуація мандрів провокує «бездомність» (життєва сфера героя не локалізується в конкретному місці, а постійно переміщується разом з ним, зумовлюючи його особистісну еволюцію» [10, с. 92]. Юлія Запороженко на матеріалі публіцистичної прози Ю. Андруховича й А. Стасюка розглядає концепт подорожі як один із основоположних у сучасному постмодерністському тексті. На думку авторки, концепт подорожі відображає як «прагнення героя знайти своє «я» в епоху загальної кризи культури», так і «особливості постмодерністського мандрування «без мети», єдиним сенсом якого стає пошук

своєї національної і культурної ідентичності у фрагментованому просторі Європи» [3, с. 11]. Анна Карач, узявши за об'єкт дослідження поетичні тексти І. Андрусяка, Ю. Бедрика, О. Галети, М. Кіяновської, М. Савки та ін., аналізує мотив мандрів у ліриці дев'яностиків, виявляючи основні механізми й способи його розгортання. Крім того, дослідниця окреслює конструктивні елементи й художньо-естетичні компоненти творення означеного мотиву, а також особливості функціонування семантичного поля, відношення часу й простору [4].

Постановка завдання. Розгляд новелістичного доробку Людмили Таран в аспекті художньої реалізації мотиву мандрів у ньому не був предметом спеціальних досліджень, тому він є актуальним. Актуальність зумовлюється ще й тим, що велике значення має гендерний ракурс інтерпретації мотиву мандрів, а в сучасному літературознавстві питання щодо впливу статевої психології на стильову манеру письма залишається дискусійним. Тож мета цієї розвідки – проаналізувати новели письменниці й виявити особливості втілення мотиву мандрів у них.

При дослідженні було використано описовий, порівняльний методи, пообразний та контекстуальний аналіз, елементи психоаналітичної та семіотичної методологій.

Виклад основного матеріалу. Мотив мандрів у новелах Людмили Таран, зокрема у творах збірки «Любовні мандрівки» розгортається багатопланово: не лише в смислових аспектах пошуку – пошуку любовних пригод («Троє та один» – три подруги Вікторія, Марія та Наталка й один чоловік, їх колега Країнський, їдуть у вихідний день відпочити на дачу, де на них чекають несподівані, не позбавлені містики, романтичні пригоди), пошуку себе, пошуку втрачених мрій («Любовна мандрівка до Парижа» – головна героїня Інна все життя мріє побувати в Парижі: «Побачити Париж і померти...» [6, с. 123]), але й втечі з замкненого кола життя, де мандрівка-втеча слугує засобом вираження глибини почуттів героїні («Цанга шасі» – життя Тетяни «все упівока, бігом-бігом – наче (вона) не живе, а лише біжить», «життя ніби тільки черкає її, не зачіпає»; «життя – бочка, наполовину заповнена механічним молоком» [6, с. 37]. І тільки тоді, коли героїня опиняється в літаку, щоб летіти до Америки, вона відчуває себе вільною: «Все, що мучило її, зв'язувало, в'ялило страхами, стрижувало тривогами, принижувало і ятрило – зникло, розвіялося» [6, с. 57]), загалом способу існування («Подорож – це дорога додому» – нотатки про мандри Європою

(Німеччина, Швеція, Франція, Велика Британія, Іспанія, Португалія), щоразу після повернення з яких у авторки «з'являється нова «оптика», якої б вона «хотіла (а може, й не хотіла б) позбутися. Бо через те збільшувальне скло прискіпливіше, пильніше, ніж звичайно, бачиться наше щоденне (економічне, побутове, політичне, культурне) життя в Україні» [6, с. 184]). Повторюваність цього мотиву свідчить про орієнтованість героїв новел письменниці на рух, зміну, трансценденцію (як прагнення вийти за власні межі), що характерно не лише для вітчизняної, але й усієї світової літературної практики.

Для багатьох героїнь Людмили Таран важливим є сам процес пересування й зумовлена ним романтика мандрів, яка актуалізується через пов'язану з дорогою образність: автомагістралі, транспорт, нові міста. Джерелом романтичного є зміна звичного оточення, новизна вражень, можливість пригод, калейдоскопічність: «Станіслава вбирала очима дорогу» [6, с. 64] («Там, де небо»); «сидіти <...> біля вікна: втупитися в шибку і заковтувати очима всередину себе плінні, біжучі красиви. І тоді в душі ніби розгладжуються, розсмоктуються якісь кострубатини» [6, с. 100] («Замок тамплієрів»); «Перед очима все миготіли-переливалися калейдоскопом чужі охайні міста, легкі летючі автобани» [6, с. 142] («Любовна мандрівка до Парижа» – романтика дороги виявляється тут і через мотив пошуку втрачених мрій). Хронотоп дороги не лише маркує простір, розширює його, а й поглиблює вияв психологічного простору героїв і їхніх духовних пошуків.

Художню площину мандрів героїв Людмили Таран можна розділити на зовнішню і внутрішню: герої опиняються в різних куточках не лише України, але й світу (Європа, Америка, Канада), вони пізнають світ, що їх оточує, і самих себе. Тобто герої здійснюють дискурс подорожі: говорять словами про зовнішнє і йдуть до внутрішнього, що веде їх до заглиблення в себе, самопізнання, виявлення нових рис, дослідження почуттів і усвідомлення сенсу життя. Таким чином, мотив мандрів розгортається у філософському та психологічному аспектах. У центрі філософського дискурсу – людина і світ, життя і смерть, плінність людського життя та його сенс: «Людина – як трава дні її, немов цвіт польовий – так цвіте вона, та вітер перейде над нею – немає його, і вже місце його не пізнає його...» [6, с. 13] («Анна-Марія»). Психологізація досягається шляхом відтворення подій крізь призму світобачення й світовідчуття рефлектуючих героїв. Авторка акцентує на їхніх

внутрішніх станах: тривогах, страхах, переживаннях і стражданнях. Домінуючу роль при цьому виконують психологічні деталі, які фіксують ці стани: «І враз клубок здушив груди, очі налилися слізьми» [6, с. 39], «Сталева дуга зайшла в саму середину серця і розвернувалася там» [6, с. 42], «серце виринається з грудей» [6, с. 43] («Цанга шасі»). Поглибленню психологізму сприяє використання прийому сну, завдяки чому авторка розкриває приховані тенденції підсвідомого життя героїв. Показовою в цьому плані є новела «Цанга шасі», тривоги і страхи головної героїні якої проникають навіть у її сон: «У Тетяни обриваються нутрощі, підкошуються ноги – вона падає просто в коридорі. Цей сон їй сниться так часто – у різних варіаціях, що вона вже навчилася просинатися в потрібний момент так, щоб сюжет обірвати, <...>. Як їй утекти від снів, страхів своїх, самої себе...» [6, с. 53]. Таким чином, поступово розгортається весь спектр настроїв і переживань героїні, драматизм її внутрішнього життя.

Насамкінець зазначимо, що мандри героїв Людмили Таран, як правило, завжди вмотивовані. Наприклад, у новелі «Анна-Марія» головний герой, успішний театральний художник, їде у відпустку в Карпати, а заодно й попрацювати: «Він уперше за скільки років вирвався на етюди: так скучив за пленером, за мольбертом»; «Він приїхав сюди не шури-мури крутити, а працювати» [6, с. 8]. Проте тут з героєм трапляється любовна пригода, яка стає для нього чимось значно більшим, ніж просто пригода, свідченням чого є слова: «Ми були ближчими, ніж кожен сам із собою, ми були ближчими, ніж могли уявити собі, ми не могли такого уявити, поки не пережили» [6, с. 36]. Героїня новели «Цанга шасі» Тетяна планує летіти до Америки працювати, а разом з тим нарешті вирватися з сірого повсякдення. Героїня новели «Там, де небо» разом зі своїм чоловіком їде на весілля, а опиняється наодинці сама з собою і небом: «...ніби вона одна-єдина на землі, і їй ніхто не потрібен. Ніхто. Тільки вона – і небо» [6, с. 75] тощо. Для героїні новели «Айвенко» (зі збірки «Айвенко, або Чоловіки – це...») мандри до Карпат залишаються лише спогадом про щасливе життя з коханим чоловіком. Таким чином, від новели до новели, від збірки до збірки авторка розкриває основи екзистенції своїх героїв.

Висновки. Отже, мотив мандрів у новелах Людмили Таран – полісемантичний, бо реалізується в різних смислових варіантах: пошуку, втечі, способу життя, повернення. Авторська інтерпретація мотиву мандрів, що

має глибокий філософський зміст, психологічна за характером проникнення в таїни душ героїнь. Ключову роль при цьому виконуть художні деталі (очі, серце) та прийом сну. Усе це яскраво ілюструють розглянуті новели письменниці.

Звичайно, обсяг запропонованої статті не дозволяє висвітлити порушену проблему в повному обсязі, тому вона потребує подальшого поглибленого вивчення й розрахована на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар О. Жанри мандрівної прози в сучасній українській літературі: культурологічний аспект. Коло: книгознавчий часопис. 2013. № 5: «...Подорожі розвивають розум, якщо, звичайно, він у вас є...». С. 64–67.
2. Гундорова Т. Постмодерна бездомність. Постчорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. С. 159–177.
3. Запорожченко Ю. Концепт подорожі в сучасному постмодерністському тексті (Ю. Андрухович, А. Стасюк). Слово і Час. 2009. № 7. С. 11–18.
4. Карач А. Мотив мандрів у ліриці дев'ятдесятих років. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2018. Вип. 67. Ч. 2. С. 139–145. URL : visnuk_verstka 67 Ч 2.indd (lnu.edu.ua) (дата звернення: 28.02.2024).
5. Кропивко І. Постмодерністська література мандрів: персонаж, трансгресія, жанр. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. Випуск 1 (39). Серія : Філологія. С. 99–104. URL: _39_.pdf (uzhnu.edu.ua) (дата звернення: 27.02.2024).
6. Таран Л. Любовні мандрівки : Новели. Подорожні нотатки. Київ : Факт, 2007. 240 с.
7. Таран Л. «Артеміда з ланню» та інші новели. Львів : Срібне слово, 2010. 184 с.
8. Таран Л. Прозорі жінки. Чернівці : Букрек, 2015. 316 с.
9. Таран Л. Айвенко, або Чоловіки – це...[Текст] : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 272 с.
10. Шаф О. Мотив мандрів у творчості Сергія Жадана в контексті «маскулінної безпритульності». Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту). Дніпропетровськ, 2012. Вип. 14. С. 91–96.